

TÜRKMENISTANYŇ K A N U N Y

Medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak hakynda

(Türkmenistanyň Mejlisiniň Maglumatlary, 2017 ý., № 1, 10-njy madda)

(Türkmenistanyň 02.03.2019 ý. № 131-VI we 25.11.2023 ý. № 75-VII Kanunlary esasynda
girizilen üýtgetmeler bilen)

Şu Kanun oba hojalygyny we azyk öndürmegi alyp barmak, ylmy-barlag we seleksiýa işlerini amala aşyrmak üçin, şeýle hem häzirki we geljekki nesilleriň bähbitlerini nazara alyp durmuş-medeni hem-de taryhy mirasyň goraglylygyny üpjün etmek üçin, olaryň ýabany kowumdaşlaryny goşmak bilen, medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda döwlet syýasatynyň hukuk esaslaryny kesgitleýär.

I BAP. UMUMY DÜZGÜNLER

1-nji madda. Şu Kanunda ulanylýan esasy düşüňjeler

Şu Kanunda aşakdaky esasy düşüňjeler ulanylýar:

1) **medeni ösümlikleriň genetiki gorlary** – oba hojalygyny alyp barmak we iýmit önümlerini öndürmek üçin hakyky ýa-da potensial gymmatlykly, gelip çykyşy ösümlikden bolan islendik genetiki material;

2) **medeni ösümlikleriň genofondy** – ösümlikleriň seleksiýa sortlary, şeýle hem olaryň tebigy ösüp ýetişýän şertlerinde ýerleşýän, ösümlikleriň genetiki taýdan ýakyn ýabany görnüşleri;

3) **medeni ösümlikleriň ýabany kowumdaşlary** – ekerançylyga girizmek ýa-da täze sortlary döretmek işinde peýdalanmak üçin potensial ýaramly medeni ösümlikler bilen bir topara girýän, medeni ösümliklere ewolýusion-genetiki taýdan ýakyn tebigy ösümlikler dünýäsiniň görnüşleri;

4) **agrobiologik dürlülük** – oba hojalygyny alyp barmak we iýmit önümlerini öndürmek üçin peýdalanylýan biologik dürlüligiň düzüm bölekleri;

5) **agroekoulgam** – oba hojalyk önümlerini almak maksady bilen we adam tarapyndan yzygiderli goldanylýan emeli döredilen ekoulgam (meýdan, öri meýdan, mellek, bag, gorag tokaý agaçlary we beýleki oba hojalyk ekoulgamlar);

6) **biogözleg işleri** – medeni ösümlikleriň genetiki gorlarynyň kolleksiyalarynyň üstüni ýetirmek üçin olaryň nusgalyklaryny ýygnamak, gözegçilik edilýän şertlerde gorap saklamak we ylmy-barlag, seleksiýa, bilim bermek we beýleki işlerde peýdalanmak maksady bilen olaryň tebigy ösüp ýetişýän ýerlerinde medeni ösümlikleriň genetiki gorlarynyň gözlegini geçirmek;

7) **biologik dürlülük** – ýerüsti, deňiz we beýleki suw ekoulgamlaryny hem-de ekologik toplumlary goşmak bilen, ähli çeşmelerden, olaryň bir bölegi bolup durýan

janly organizmleriň özgerijililigi (wariabelligi); bu düşünje görnüşiniň çäklerindäki, görnüşleriň arasyndaky dürlüligi we ekoulgamyň dürlüligini öz içine alýar;

8) **genetiki bank** – medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň nusgalyklaryny saklamagyň tassyk edilen standartlaryna laýyklykda bu gurlary iň amatly temperaturalarda saklamak üçin niýetlenilen, ýörite enjamlaşdyrylan desga (jaý, kamera);

9) **gelip çykyşy ösümlikden bolan genetiki material** – özünde nesil yzarlaýjylygyň funksional birliklerini saklaýan reproduktiv we vegetativ - köpelişi materialy goşmak bilen, gelip çykyşy ösümlikden bolan islendik material;

10) **medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň kolleksiyasyny saklaýjy** – onuň garamagynda medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň nusgalyklarynyň kolleksiyasy bar bolan islendik ýuridik ýa-da fiziki şahs;

11) **medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň donory** – medeni ösümlikleriň genetiki gurlaryny beren ýuridik ýa-da fiziki şahs;

12) **medeni ösümlikler** – iýmit önümlerini, senagat üçin çig maly, ot-iýmleri almak üçin, şeýle hem bezeg maksatlarynda adam tarapyndan ösdürilip ýetişdirilýän ösümlikleriň görnüşleri, formalary we sortlary;

13) **medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň kolleksiyasy** – olaryň tebigy ösýän ýerlerinden özge ýerlerde gözegçilik edilýän şertlerde goralyp saklanylýan, häzirki we geljekki nesiller üçin hakyky ýa-da potensial gymmatlyk bolup durýan, bellenen tertipde toplanýan, ulgamlaşdyrylan we resminamalaşdyrylan ösümlik dürlüliginiň düzüm bölekleri;

14) **medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň katalogy** – medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň kolleksiyalarynda goralyp saklanylýan, medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň nusgalyklary boýunça birsydyrgynlaşdyrylan maglumatlar ýazgysy;

15) **medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň nusgalygy** – bütewi ösümlikler, şeýle hem janly ýagdaýynda goralyp saklanylýan, bir görnüşe ýa-da bir derejäniň (rangyň) görnüşçi taksonyna degişli bolan, olardan tutuş organizmi ýa-da organizmleri alyp boljak olaryň bölekleri (tohumlary, klubenleri, ýaş çybyklary, soganjagazlary, ýerasty baldaklary we ösümligiň beýleki bölekleri), olaryň organlarynyň dokumalary, öýjükleri;

16) **görnüşçi taksony** – genetiki taýdan esaslandyrylan haýsyda-bir alamatlary boýunça meňzeş bolup we beýleki toparlardan olar boýunça tapawutlanýan, ösümlikleriň bir görnüşiniň osoblarynyň topary;

17) **ösümlik materialy** – hakyky ýa-da potensial gymmatlygy bar bolan we ylmy-barlag, seleksiýa, ykdysady we beýleki işler amala aşyrylan mahalynda peýdalanylýan ösümlik dünýäsiniň obýektleri;

18) **ösümlikleriň reintroduksiýasy** – görnüşiniň ozal tebigy şertlerde ösen, sortuň bolsa özüniň häsiýet aýratynlyklaryna we uýgunlaşmak ukybyna eýe bolan ýerlerine ösümligiň gaýtarylyp getirilmegi;

19) **gadymy ýerli adaty sortlar** – ýerli seleksiýanyň oba hojalyk önümçiliginden aýrylan, emma belli bir ylmy, durmuş-ykdysady, taryhy-medeni we beýleki gymmatlyk bolup durýan, adaty agroulgamlarda peýdalanylýan, esasan gadymy sortlary.

2-nji madda. Şu Kanunyň maksatlary

Şu Kanunyň maksatlary oba hojalygyny alyp barmak we beýleki işi amala aşyrmak, iýmit önümlerini öndürmek, ylmy-barlag we seleksiýa işleri üçin ösümlik materialyna bolan zerurlyklary durnukly kanagatlandyrmak, ýokary hilli iýmit önümlerini we beýleki oba hojalyk önümlerini döretmek, şeýle hem Türkmenistanyň azyk, ekologiýa we bioserişde howpsuzlygyny gowulandyrmak üçin medeni ösümlikleriň genetiki gurlaryny hemmetaraplaýyn öwrenmek we durnukly peýdalanmak maksady bilen häzirki we geljekki nesiller üçin medeni ösümlikleriň genofondy hökmünde, olaryň ýabany kowumdaşlaryny goşmak bilen, olary gorap saklamak bolup durýar.

3-nji madda. Medeni ösümlikleriň genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak hakynda Türkmenistanyň kanunçylygy

Medeni ösümlikleriň genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak hakynda Türkmenistanyň kanunçylygy Türkmenistanyň Konstitusiyasyna esaslanýar we şu Kanundan hem-de medeni ösümlikleriň genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda gatnaşyklary düzgünleşdirýän Türkmenistanyň beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalaryndan ybaratdyr.

4-nji madda. Medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň obýektleri

Medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň obýektlerine şu aşakdakylar degişlidir:

- 1) ösümlikleriň haşal görnüşlerini goşmak bilen, medeni ösümlikleriň ýabany kowumdaşlary;
- 2) adaty agroekoulgamlarda peýdalanylýan gadymy ýerli sortlar;
- 3) seleksiýa sortlary (ösdürilip ýetişdirilýän, peýdalanmakdan aýrylan ýa-da peýdalanmak üçin teklip edilýän sortlaryň kataloglaryna girizilmedik);
- 4) seleksiýa ugurlary – hojalyk taýdan gymmatly almatlaryň çeşmeleri we donorlary;
- 5) gelip çykyşy ösümlikden bolan aýratyn genetiki material (biotehnologiýa usullary arkaly döredilen mutantlar, gibridler, köpçülikleýin nesle geçijilik almatlary bolan ugurlar, ösümlik görnüşleri);
- 6) genetiki maglumaty esasy görerijiler – nuklein kislotalary (dezoksiribonuklein kislota – DNK we ribonuklein kislota – RNK).

5-nji madda. Medeni ösümlikleriň genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda işi ösdürmek üçin şertleri döretmegiň ýörelgeleri

Medeni ösümlikleriň genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda işi ösdürmek üçin şertleri döretmegiň ýörelgeleri, olaryň

ýabany kowumdaşlarynyň ähli görnüşçi taksonlaryny goşmak bilen, şu aşakdakylar bolup durýarlar:

1) medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň durnukly goralyp saklanylmagyny we rejeli peýdalanylmagyny üpjün etmek maksady bilen ekologiýa, ykdysady we durmuş bähbitleriniň ylmy taýdan esaslandyrylan utgaşdyrylmasy;

2) medeni ösümlikleriň, olaryň ýabany kowumdaşlaryny goşmak bilen, genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak bilen baglanyşykly çäreler meýilleşdirilende agroekoulgamynyň tebigy we durmuş-ykdysady aýratynlyklaryny hasaba almak;

3) medeni ösümlikleriň genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak, şeýle hem agrobiologik dürlüligiň düzüm böleklerini peýdalanmak babatdaky iş bilen baglanyşykly kadalary we düzgünleri kesgitleýän Türkmenistanyň kadalaşdyryjy hukuk namalaryny çap etmek;

4) agroekoulgamlarda hojalyk ýa-da beýleki işleriň döredýän antropogen hapalanmagynyň önüni almak;

5) gen inženeriýasynyň usullaryny we täze tehnologiýalary ulanmak arkaly alnan hem-de medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň geljekki peýdalanylmagyna päsgel berýän we olaryň kemelmegine ýardam edýän, genetiki taýdan modifisirlenen ekinleriň we beýleki önümleriň agroekoulgamlara ýaramaz täsiriniň önüni almak;

6) ösümlikleriň tebigy ýaşaýan ýerlerinde olaryň biologik dürlüliginiň monitoringiniň geçirilmegini, şeýle hem medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň kolleksiyalaryny döretmek, olary howpsuz gorap saklamak we olary talabalaýyk dolandyrmak boýunça işleri maliýeleşdirmek;

7) degişli çözümleri we çäreleri kabul etmek maksady bilen medeni ösümlikleriň genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda işleriň möhüm aýratynlyklaryny kesgitlemek we bellemek üçin ylmy barlaglary we biogözleg işlerini geçirmek.

II BAP. MEDENI ÖSÜMLIKLERIŇ GENETIKI GORLARYNY ÝYGNAMAK, GORAP SAKLAMAK WE REJELI PEÝDALANMAK BABATDA DÖWLET DOLANDYRYŞY

6-njy madda. Medeni ösümlikleriň genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda döwlet dolandyryşyny amala aşyrýan edaralar

1. Medeni ösümlikleriň genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda döwlet dolandyryşy Türkmenistanyň Ministrler Kabineti, medeni ösümlikleriň genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda ygtyýarlandyrylan döwlet edaralary tarapyndan amala aşyrylýar.

2. Medeni ösümlikleriň genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda ygtyýarlandyrylan döwlet edaralaryna şu aşakdakylar degişlidir:

1) Türkmenistanyň Oba hojalyk ministrligi;

2) Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasy;

3-nji bendi Türkmenistanyň 02.03.2019 ý. № 131-VI Kanuny esasynda güýjüni ýitiren diýip
ykrar edilen.

3. Türkmenistanyň kanunçylygy bilen medeni ösümlikleriň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda beýleki ygtyýarlandyrylan döwlet edaralary hem belenilip bilner.

4. Medeni ösümlikleriň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda ygtyýarlandyrylan döwlet edaralarynyň wezipelerini kesgitlemek Türkmenistanyň Ministrler Kabineti tarapyndan tassyklanylýan bu edaralar hakyndaky düzgünnamalar esasynda amala aşyrylýar.

(2019-njy ýylyň 2-nji martyndaky we 2023-nji ýylyň 25-nji noýabryndaky Türkmenistanyň Kanunlarynyň redaksiýasynda).

7-nji madda. Medeni ösümlikleriň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň ygtyýarlyklary

Türkmenistanyň Ministrler Kabineti:

1) medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda döwlet maksatnamalaryny tassyklaýar;

2) medeni ösümlikleriň genetiki gorralaryny ýygnamagyň, gorap saklamagyň we rejeli peýdalanmagyň döwlet ulgamyny belleýär hem-de bu ugurda döwlet strategiýasynyň we işleriň meýilnamasynyň durmuşa geçirilmegini üpjün etmek üçin onuň dolandyryş edaralaryny, şeýle hem olaryň ygtyýarlyklaryny kesgitleýär;

3) döwlet strategiýasyny durmuşa geçirmek, işleriň meýilnamalaryny işläp taýýarlamak we ornaşdyrmak, şeýle hem bu ugurda işleriň milli we halkara utgaşdyrylmagyny amala aşyrmak maksady bilen medeni ösümlikleriň genetiki gorralaryny ýygnamagyň, gorap saklamagyň we rejeli peýdalanmagyň döwlet ulgamyny dolandyrmagyň edarasy hökmünde ylmy-barlag institutyny – utgaşdyryjyny kesgitleýär;

4) şu Kanuna we medeni ösümlikleriň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda Türkmenistanyň beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalaryna laýyklykda öz ygtyýarlyklaryna girýän beýleki meseleleri çözüýär.

8-nji madda. Medeni ösümlikleriň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda ygtyýarlandyrylan döwlet edaralarynyň ygtyýarlyklary

Medeni ösümlikleriň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda ygtyýarlandyrylan döwlet edaralary:

1) medeni ösümlikleriň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda döwlet syýasatyny durmuşa geçirýärler;

2) medeni ösümlikleriň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak boýunça toplumlaýyn çäreleri amala aşyrýarlar;

- 3) ösümlikleriň görnüşleriniň we sortlarynyň reintroduksiýasyny guraýarlar;
- 4) medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryna bolan elýeterliligiň tertibini we olary peýdalanmakdan alnan girdejileri paýlamagyň mehanizmini kesgitleýärler;
- 5) ýuridik we fiziki şahslara medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak bilen baglanyşykly meseleler boýunça usulyýet kömegini berýärler;
- 6) medeni ösümlikleriň genetiki gorlarynyň kolleksiyalaryny döretmegiň, başlaşdyrmagyň we peýdalanmagyň tertibini belleýärler;
- 7) medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda döwlet barlagyny we gözegçiligini amala aşyrýarlar;
- 8) medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda Türkmenistanyň halkara şertnamalary boýunça döwlet borçnamalarynyň ýerine ýetirilmegini guraýarlar;
- 9) şu Kanuna we medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda Türkmenistanyň beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalaryna laýyklykda öz ygtyýarlyklaryna girýän beýleki meseleleri çözüýärler.

9-njy madda. Raýatlaryň, jemgyýetçilik birleşikleriniň, oba hojalyk we beýleki önümleri öndürijileriň medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak boýunça işe gatnaşmagy

1. Raýatlar, jemgyýetçilik birleşikleri, oba hojalyk we beýleki önümleri öndürijiler medeni ösümlikleriň hem-de olaryň tebigy ösüp ýetişýän ýerlerindäki ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak, üznüksiz köpeltmek we rejeli peýdalanmak boýunça işlere Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan tertipde gatnaşýarlar.

2. Raýatlaryň, jemgyýetçilik birleşikleriniň, oba hojalyk we beýleki önümleri öndürijileriň şu aşakdakylara hukugy bardyr:

1) ýerli agroekoulgamlaryň we olaryň genetiki eroziýasynyň derejesi barada degişli maglumaty döwlet häkimiýet edaralaryndan almaga;

2) ýerli agrobiologik dürlüligiň ýagdaýynyň we onuň düzüm bölekleriniň hasaba alynmagynyň döwlet monitoringiniň geçirilmegine ýardam etmäge, şeýle hem bu işe gös-göni gatnaşmaga;

3) ýerli agrobiologik dürlüligiň düzüm böleklerini ýygnamak we gorap saklamak babatdaky işe jemgyýetçilik gözegçiligini amala aşyrmaga hem-de rugsat edilmedik biogözleg işleriniň bellenen tertipde önüni almaga;

4) ýerli medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak we öwrenmek babatda degişli döwlet ylmy maksatnamalarynyň işlenilip düzülmegine we durmuşa geçirilmegine ýardam etmäge hem-de gös-göni gatnaşmaga;

5) olarda ösümlikleriň seýrek duş gelýän we ýitip barýan görnüşleri, şeýle hem oba hojalygy alyp barmak hem-de beýleki işleri amala aşyrmak, iýmit önümlerini öndürmek üçin peýdalanylýan, halk seleksiýasynyň adaty gadymy ýerli sortlary we medeni ösümlikleriň ýabany kowumdaşlary ösüp ýetişýän agroekoulgamlary gorap

saklamak üçin, aýratyn goralýan tebigy ýerleriň döredilmeginiň maksadalaýykdygy barada degişli döwlet edaralaryna teklipleri bermäge;

6) medeni ösümlikleriň hem-de olaryň tebigy ösüp ýetişýän ýerlerindäki ýabany kowumdaşlarynyň genetiki goralaryny ýygnamak, gorap saklamak, üznüksiz köpeltmek we rejeli peýdalanmak boýunça çäreleri geçirmäge.

10-njy madda. Medeni ösümlikleriň genetiki goralaryny ýygnamagyň, gorap saklamagyň we rejeli peýdalanmagyň döwlet ulgamy

1. Medeni ösümlikleriň genetiki goralaryny ýygnamagyň, gorap saklamagyň we rejeli peýdalanmagyň döwlet ulgamy medeni ösümlikleriň genetiki goralarynyň kolleksiyalaryna eýe bolan ylmy-barlag, seleksiýa, bilim edaralaryndan, jemgyýetçilik birleşiklerinden we beýleki edaralardan ybaratdyr.

2. Medeni ösümlikleriň genetiki goralaryny ýygnamagyň, saklamagyň we rejeli peýdalanmagyň döwlet ulgamyny döretmegiň esasy maksatlary şu aşakdakylar bolup durýarlar:

1) medeni ösümlikleriň genofondunyň ygtybarly goralyp saklanylmagyny we hemmetaraplaýyn öwrenilmegini üpjün etmek;

2) medeni ösümlikleriň genetiki goralarynyň kolleksiyalarynyň we nusgalyklarynyň umumymilli tükellenilişini geçirmek, olaryň hemişe hasabyny ýöretmek;

3) medeni ösümlikleriň genetiki goralarynyň nusgalyklary boýunça birsydyrgynlaşdyrylan maglumatlar ýazgysyny döretmek;

4) medeni ösümlikleriň genofonduny ylmy, seleksiýa we beýleki maksatnamalarda rejeli we durnukly peýdalanmak;

5) medeni ösümlikleriň genofonduna rugsat edilmedik elýeterliligiň önüni almak;

6) döwlet we halkara derejesinde işleriň utgaşdyrylmagyny amala aşyrmak.

11-nji madda. Medeni ösümlikleriň genetiki goralaryny ýygnamagyň, gorap saklamagyň we rejeli peýdalanmagyň döwlet ulgamynyň gurluşy

Medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki goralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda döwlet ulgamynyň gurluşyna olaryň esasy wezipeleri we hukuklary Türkmenistanyň kadalaşdyryjy hukuk namalary bilen kesgitlenilýän, şu aşakdaky döwlet edaralary we guramalary girýärler:

1) medeni ösümlikleriň genetiki goralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda ygtyýarlandyrylan döwlet edaralary;

2) ylmy-barlag instituty – utgaşdyryjy;

3) bilermenleriň ýöriteleşdirilen maslahat beriş geňeşleri we medeni ösümlikleriň genetiki goralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda işleriň ileri tutulýan ugurlary boýunça iş toparlary;

4) medeni ösümlikleriň genetiki goralarynyň kolleksiyalaryny saklaýjylar – dürli tejribe stansiýalary.

12-nji madda. Medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň kolleksiyalarynyň toparlary we görnüşleri

Medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň kolleksiyalary medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gurlaryny ýygnamagyň, gorap saklamagyň we rejeli peýdalanmagyň döwlet ulgamynyň düzüm bölegi bolup durýarlar hem-de özüniň niýetlenilişine laýyklykda şu aşakdaky toparlara we görnüşlere bölünýärler:

1) medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň katalogyna girizilen we ylmy-barlag institutynyň – utgaşdyryjynyň ýanyndaky halkara standartlaryna laýyklykda ýörite enjamlaşdyrylan genetiki banka uzak möhletleýin howpsuz saklamaga goýlan, medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gurlarynyň gymmatly hem-de seýrek duş gelýän nusgalyklaryndan, şeýle hem aýratyn döwlet nahalhanalarynda – meýdan genetiki banklarynda saklanylýan köp ýyllyk ösümlikleriň nusgalyklaryndan ybarat bolan bazalaýyn kolleksiyalar;

2) orta möhletleýin gorap saklamak şertlerinde goralyp saklanylýan we almak-çalyşmak, öwrenmek, ylmy, seleksiýa hem-de bilim maksatnamalarynda peýdalanmak maksady bilen dürli peýdalanyjylary ösümlük materialy bilen üpjün etmek üçin niýetlenilen, medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gurlarynyň nusgalyklaryndan ybarat bolan işjeň iş kolleksiyalary;

3) dublet (ikinci nusgasy) kolleksiyalaryny öwrenmek we dürli maksatnamalarda peýdalanmak maksady bilen, halkara we daşary ýurt genetiki banklaryny goşmak bilen, dürli edaralaryň peýdalanyjylaryna berlen medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň kolleksiyalarynyň düzüminde bar bolan, medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň dublet nusgalyklaryndan, şeýle hem beýleki genetiki banklara berlen medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň nusgalyklaryndan ybarat dublet kolleksiyalar;

4) seçip almak ýa-da eksperimental usullary ulanmak arkaly döredilen we bir ýa-da birnäçe alamlary boýunça nesil yzarlaýjy tapawutlaryny ýüze çykarýan medeni ösümlikleriň görnüşçi formalarynyň genetiki gurlarynyň nusgalyklaryndan ybarat bolan genetiki kolleksiyalar;

5) medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň nusgalyklarynyň in az mukdarynda görnüşin esasy genetiki dürlüligi saklanýan, nusgalyklardan ybarat bolan esasy kolleksiyalar;

6) ösümlük dünýäsiniň dürlüligini öwrenmegiň möhüm guraly bolup durýan ýabany ösýän we medeni ösümlükleriniň gerbariý nusgalyklaryndan ybarat bolan gerbariý kolleksiyalary;

7) ýokary molekulýar genom we (ýa-da) klonirlenen görnüşde goralyp saklanylýan, gelip çykyşy ösümlükden bolan genetiki gurlaryň nuklein kislotalarynyň nusgalyklaryndan ybarat bolan DNK we RNK kolleksiyalary.

13-nji madda. Medeni ösümlikleriň genetiki gurlaryny ýygnamagyň, saklamagyň we rejeli peýdalanmagyň döwlet ulgamyny ylmy taýdan üpjün etmek

Medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gurlaryny ýygnamagyň, saklamagyň we rejeli peýdalanmagyň döwlet ulgamynyň gurluşyna girýän döwlet edaralarynyň we guramalarynyň esasy wezipeleri şu aşakdakylar bolup durýarlar:

1) medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda döwlet maksatnamasynyň çäklerinde ylmy-tehniki syýasatyň strategiýasyny işläp taýýarlamaga hem-de durmuşa geçirmäge, şeýle hem ony maliýeleşdirmegiň möçberini esaslandyrmaga we hasaplap çykarmaga gatnaşmak;

2) medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň kolleksiyalarynda goralyp saklanylýan medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň nusgalyklarynyň umumymilli tükellenilişini geçirmek, medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň katalogynyň döredilmegini we iň gowy ýagdaýda saklanylmagyny ylmy-tehniki taýdan üpjün etmek;

3) medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda dürli-dürli döwlet ylmy-tehniki hem-de düýpli gözleg maksatnamalarynyň ýerine ýetirilmegini we maliýe goldawyny, döwlet we halkara derejesinde medeni ösümlikleriň genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda ylmy işleriň umumy utgaşdyrylmagyny üpjün etmek;

4) Türkmenistanyň çäklerinde we onuň daşynda biogözleg işlerini ylmy-tehniki taýdan üpjün etmek, guramak we geçirmek;

5) medeni ösümlikleriň genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda iş meýilnamalaryny we işleriň ileri tutulýan ugurlaryny işläp taýýarlamak üçin zerur bolan ylmy esaslandyrmagy we beýleki materiallary taýýarlamak;

6) medeni ösümlikleriň genetiki gurlaryny ýygnamagyň, saklamagyň we rejeli peýdalanmagyň döwlet ulgamynyň gurluşyna girýän edaralaryň medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň kolleksiyalarynda bar bolan medeni ösümlikleriň genetiki gurlarynyň nusgalyklaryny döretmek, üstüni ýetirmek, howpsuz gorap saklamak we hemmetaraplaýyn öwrenmek üçin şertleri üpjün etmek;

7) düzgünleri, düzgünnamalary we hödürnamalary, şeýle hem medeni ösümlikleriň genofondy bilen işlemek boýunça usuly görkezmeleri işläp taýýarlamak we tassyklamak;

8) Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen tertipde agrobiologik dürlüligi ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda ylmy we innowasiýa işlerini maliýeleşdirmek boýunça teklipleri girizmek;

9) medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda halkara hyzmatdaşlygyny, şeýle hem görkezilen ugurda halkara hyzmatdaşlygyny utgaşdyrmagy döwlet derejesinde amala aşyrmak.

14-nji madda. Medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gurlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda işleri maglumat we bilim taýdan üpjün etmek

Döwlet, medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda işleriň ähli ugurlarynyň ösdürilmegine amatly şertleriň döredilmegi üçin maglumat we bilim beriş häsiýetli çäreleriň geçirilmegine ýardam edýär.

15-nji madda. Medeni ösümlikleriň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda işleri ykdysady taýdan höweslendirmek

1. Döwlet, medeni ösümlikleriň hem-de olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak, gaýtadan dikeltmek we rejeli peýdalanmak boýunça işlere ykdysadyýetiň döwlet we hususy böleginiň, şol sanda oba hojalyk önümlerini öndürijileriň, şeýle hem jemgyýetçilik birleşikleriniň wekilleriniň gatnaşmagy üçin zerur bolan ykdysady we durmuş şertlerini döredýär.

2. Döwlet, olarda medeni ösümlikler ösüp ýetişýän, dürli topardaky ýerleriň eýeleriniň we peýdalanyjylaryň gyzyklanmasyny we jogapkärçiligini ýokarlandyrmak maksady bilen, medeni ösümlikleriň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak, gaýtadan dikeltmek we rejeli peýdalanmak babatdaky işleri ykdysady taýdan höweslendirmäge gönükdirilen dürli çäreleri amala aşyryr.

3. Medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak, gaýtadan dikeltmek we rejeli peýdalanmak boýunça işlere işjeň gatnaşýan ýuridik we fiziki şahslaryň ykdysady taýdan höweslendirilmegi Türkmenistanyň kanunçylygynda gadagan edilmedik serişdeleriň hasabyna amala aşyrylýar.

III BAP. MEDENI ÖSÜMLIKLERIŇ GENETIKI GORLARYNY ÝYGNAMAK, GORAP SAKLAMAK WE REJELI PEÝDALANMAK BABATDA DÖWLET BARLAGY WE GÖZEGÇILIGI

16-njy madda. Medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda döwlet barlagy we gözegçiligi

1. Medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda döwlet barlagy we gözegçiligi döwlet häkimiýet edaralary, ýerli öz-özüňi dolandyryş edaralary, ylmy edaralar we jemgyýetçilik birleşikleri, şeýle hem beýleki ýuridik we fiziki şahslar tarapyndan Türkmenistanyň kanunçylygynyň talaplarynyň berjaý edilmegini üpjün etmäge gönükdirilendir.

2. Medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda döwlet barlagy we gözegçiligi medeni ösümlikleriň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda ygtyýarlandyrylan döwlet edaralary tarapyndan Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda amala aşyrylýar.

17-nji madda. Medeni ösümlikleriň genetiki gorlarynyň kolleksiyalaryny saklaýjylaryň döwlet tarapyndan hasaba we bellige alnyşy

1. Medeni ösümlikleriň genetiki gorlarynyň kolleksiyalaryny saklaýjylaryň döwlet tarapyndan hasaba we bellige alnyşy şonuň ýaly kolleksiyalary, olarda medeni ösümlikleriň genetiki gorlarynyň gymmatly we seýrek duş gelýän nusgalyklaryň bardygyny ýüze çykarmak, olaryň ylmy, durmuş-ykdysady, bilim bermek we medeni-taryhy ähmiýetliligini, şeýle hem bu kolleksiyalaryň hukuk ýagdaýyny kesgitlemek maksady bilen medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda ygtyýarlandyrylan döwlet edaralary tarapyndan amala aşyrylýar.

2. Düzüminde medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gorlarynyň gymmatly hem-de seýrek duş gelýän nusgalyklary saklanýan medeni ösümlikleriň genetiki gorlarynyň kolleksiyalaryny saklaýjylary döwlet tarapyndan bellige alynmaga degişlidir.

3. Medeni ösümlikleriň genetiki gorlarynyň kolleksiyalaryny saklaýjylar öz işlerini ylmy-barlag instituty – utgaşdyryjy tarapyndan işlenilip taýýarlanylýan medeni ösümlikleriň genofondy bilen işlemek boýunça düzgünlere, gollanmalara we ugrukdyryjy resminamalara doly laýyklykda amala aşyrýalar.

18-nji madda. Medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryna bolan elýeterliligiň tertibi

1. Biogözleg işlerini geçirmek, ýygnamak, alyşmak-çalyşmak, öwrenmek we ylmy-barlag, seleksiýa, bilim bermek hem-de beýleki işlerde peýdalanmak üçin medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryna bolan elýeterlilik hukugy bu gorlary peýdalanyjylara ikitaraplaýyn ýa-da köptaraplaýyn şertnamalaryň çäklerinde gelip çykyşy ösümlikden bolan genetiki materialy bermek hakyndaky ýörite ylalaşygyň esasynda, medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda ygtyýarlandyrylan döwlet edarasy tarapyndan Türkmenistanyň kanunçylygynda kesgitlenen tertipde berilýär.

2. Gelip çykyşy ösümlikden bolan genetiki materialy bermek hakyndaky ýörite ylalaşykda, adat bolşy ýaly, medeni ösümlikleriň genetiki gorlarynyň donorynyň we ony kabul edijiniň hukuklary we borçlary, ylalaşygyň hereketiniň wagt çäkleri, berilýän gelip çykyşy ösümlikden bolan genetiki materialyň mukdary we hili, bu materialyň peýdalanylmagy çäk edilýän çygry we onuň soňraky peýdalanylmagyndan deň düşewüntleriň alynmagy şertleşilýär.

19-njy madda. Medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak, öwrenmek we rejeli peýdalanmak babatdaky işiň amala aşyrylmagyna çäklendirilmeler

1. Medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda ygtyýarlandyrylan döwlet edaralarynyň, ýerine ýetiriji

häkimiýetiň ýerli edaralarynyň we ýerli öz-özüňi dolandyryş edaralarynyň, medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň tebigy ösüp ýetişýän şertlerinde ýerleşýän, olaryň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak, öwrenmek we rejeli peýdalanmak boýunça işiň amala aşyrylmagyna, eger bu işiň daşky gurşawa zyýan ýetirip biljek, agroekoulgama ýaramaz täsir edip biljek, bu gorralaryň kemelmegine ýa-da doly ýitip ýok bolup gitmegine ýardam edip biljek ýagdaýynda Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda çäklendirmeleri girizmäge hukugy bardyr.

2. Medeni ösümlikleriň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda ygtyýarlandyrylan döwlet edaralarynyň, ýerine ýetiriji häkimiýetiň ýerli edaralarynyň we ýerli öz-özüňi dolandyryş edaralarynyň, raýatlaryň, jemgyýetçilik birleşikleriniň we ýuridik şahslaryň eýeçiliginde duran medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak bilen baglanyşykly işlerine, haçan-da bu Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda döwlet howpsuzlygyny, daşky gurşawy goramagy, taryhy-medeni mirasyň goralyp saklanylmagyny, ýuridik we fiziki şahslaryň hukuklarynyň we kanuny bähbitleriniň berjaý edilmegini üpjün etmek üçin zerur bolan halatlarynda çäklendirmeleri we gadagan etmeleri bellemäge hukugy bardyr.

3. Medeni ösümlikleriň genetiki gorralaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda ygtyýarlandyrylan döwlet edaralarynyň medeni ösümlikleriň genetiki gorralarynyň aýratyn gymmatlyk bolup durýan ýa-da döwletiň ösüşini ýa-da azyk howpsuzlygyny üpjün etmek üçin möhüm durmuş-ykdysady ähmiýete eýe bolan medeni ösümlikleriň genetiki gorralarynyň kolleksiyalarynda saklanylýan nusgalyklaryna elýeterliligiň şertlerini çäklendirmäge hukugy bardyr.

20-nji madda. Medeni ösümlikleriň seýrek duş gelýän we ýitip barýan görnüşleriniň genetiki gorralaryny gorap saklamak

Döwlet tarapyndan agroekoulgam üçin potensial ähmiýeti bolan medeni ösümlikleriň seýrek duş gelýän we ýitip barýan görnüşleriniň (populýasiýalarynyň) genetiki gorralaryny gorap saklamak boýunça ýörite çäreler görülyär. Şolar ýaly ösümlikleriň genofondy olaryň ösüp ýetişýän ýerleriniň tebigy şertlerinde, hojalygy dolandyryjy subýektleriň, şol sanda daýhan hojalyklarynyň ýerlerinde, şeýle hem medeni ösümlikleriň genetiki gorralarynyň döwlet kolleksiyalarynda we dublet materialy görnüşinde genetiki banklarda goralyp saklanylmaga degişlidir.

21-nji madda. Genetiki taýdan modifisirlenen ösümlikler bilen iş salyşmak çygryndaky gatnaşyklar

Genetiki taýdan modifisirlenen ösümlikler, şeýle hem iň täze biotehnologiýa we gen inženeriýasy usullarynyň kömegi bilen döredilen oba hojalyk ösümlikleriniň sortlary bilen baglanyşykly işler Türkmenistanyň kadalaşdyryjy hukuk namalary bilen düzgünleşdirilýär.

IV BAP. MEDENI ÖSÜMLİKLERİN GENETIKI GORLARYNA BOLAN EÝEÇILIK HUKUGY WE BEÝLEKI HUKUKLAR

22-nji madda. Medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryna bolan eýeçiligiň görnüşleri

1. Medeni ösümlikleriň genetiki gorlary, olaryň ýabany kowumdaşlaryny goşmak bilen, döwlet, hususy ýa-da eýeçiligiň beýleki görnüşinde bolup bilýärler. Medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gorlaryna bolan eýeçiligiň görnüşü Türkmenistanyň kanunçylygy bilen kesgitlenilýär.

2. Döwlet eýeçiliginde bolan çäklerde, tebigy şertlerinde ösüp ýetişýän medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gorlary döwlet eýeçiliginde durýar.

3. Türkmenistanyň çäklerinde alnan we (ýa-da) medeni ösümlikleriň genetiki gorlarynyň kolleksiyalarynda goralyp saklanylýan medeni ösümlikleriň genetiki gorlarynyň nusgalyklary, olara bolan elýeterlilik Türkmenistanyň kanunçylygy bilen kesgitlenilýän, jemgyýetçiligiň gazananlary bolup durýarlar.

4. Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda olara intellektual eýeçiligiň hukuklaryny amala aşyrmagyň dürli şertleri ýaýraýan ýuridik we fiziki şahslara degişli bolan medeni ösümlikleriň genetiki gorlary, şeýle hem bu adamlara eýeçilik hukugy esasynda degişli bolan ýer böleklerinde ösüp ýetişýän ösümlik materialy hususy eýeçilikde bolup bilýärler.

23-nji madda. Medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda halkara hyzmatdaşlygy

1. Türkmenistan medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda halkara hyzmatdaşlygy, halkara hukugynyň umumy ykrar edilen ýörelgelerine we kadalaryna hem-de Türkmenistanyň halkara şertnamalaryna laýyklykda amala aşyrýar.

2. Türkmenistan medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak babatda halkara hyzmatdaşlygyna medeni ösümlikleriň we olaryň ýabany kowumdaşlarynyň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak, öwrenmek we rejeli peýdalanmak meseleleri boýunça halkara şertnamalaryny we ylalaşyklaryny baglaşmak arkaly gatnaşýar.

V BAP. JEMLEÝJI DÜZGÜNLER

24-nji madda. Medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak hakynda Türkmenistanyň kanunçylygynyň bozulandygy üçin jogapkärçilik

Medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak we rejeli peýdalanmak hakynda Türkmenistanyň kanunçylygynyň bozulmagynda günäkär ýuridik we fiziki şahslar Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda jogapkärçilik çekýärler.

25-nji madda. Jedelleri çözmek

Medeni ösümlikleriň genetiki gorlaryny ýygnamak, gorap saklamak, öwrenmek we rejeli peýdalanmak babatda ýüze çykýan jedeller Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenilen tertipde çözülýär.

26-njy madda. Şu Kanunyň güýje girmegi

Şu Kanun resmi taýdan çap edilen gününden güýje girýär.

**Türkmenistanyň
Prezidenti**

**Gurbanguly
Berdimuhamedow**

Aşgabat şäheri.
2017-nji ýylyň 4-nji fewrally.
№ 498-V.